

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ MALATYA’SINDA İPTİDAÎ MEKTEPLER HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Cahit POLAT*

Özet

Toplumların gelişmesi, değişip dönüşmesi hususunda eğitimin yeri yadsınmaz. Bu bağlamda Osmanlı Devleti kuruluşundan bu yana eğitime büyük önem vermiştir. Özellikle XIX. yüzyılda II. Abdülhamid döneminde eğitim anlamında büyük gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Eğitimin temel basamağı olan bugünkü ilköğretimin karşılığı olarak iptidai mekteplerinin köylere kadar ulaştırılması önemli bir adımdır. Sadece bina ve materyal olarak değil eğitimci konusunda da dikkatle davranan Osmanlı yöneticileri birçok açıdan hiç olmazsa temel ihtiyaçlar bakımından eğitimin her tarafa ulaşması konusunda hassasiyet gösterdiği bir gerçektir.

Bu çalışmada Osmanlı taşra şehirlerinden Malatya’da II. Abdülhamid dönemindeki merkez ve köylerdeki iptidai mektepler hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleri ışında bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid, Eğitim, İptidai, Malatya.

AN ASSESSMENT ABOUT PRIVATE SCHOOLS IN MALATYA DURING THE SECOND ABDULHAMID PERIOD

Abstract

The place of education in the development, change and transformation of societies is undeniable. In this context, the Ottoman Empire has attached great importance to education since its foundation. Especially the 19th, the second in a century, it can be said that great developments were experienced in the

---

* Uzman Tarihçi Cahit POLAT, Bu makale “II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İbtidai Eğitimi” İsimli Yüksek Lisans Tezinden Türetilmiştir. İletişim:pcahit468@gmail.com.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

sense of education during the Abdülhamid II period. As the basic step of education, the provision of iptidai schools to the villages as the equivalent of today's primary education is an important step. It is a fact that the Ottoman rulers, who behaved carefully not only in terms of buildings and materials, but also in terms of educators, showed sensitivity in many respects, at least in the care of basic needs, so that education reaches all sides.

In this study, an evaluation will be made about the primary schools in Malatya, one of the provincial cities of the Ottoman Empire, in the center and villages during the reign of Abdulhamid II, in the light of the Prime Ministry Ottoman Archive documents.

Key Words: The Ottoman State, II. Abdul Hamid, Education, Training, Malatya.

Giriş

İdari olarak 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Malatya, klasik dönemde Maraş Eyaleti’ne bağlı bir Sancak durumundaydı. 1847 yılında yapılan değişiklikle Malatya Sancağı Harput vilayetine bağlanmıştır. 1867 vilayet nizamnamesiyle Malatya Sancak olmaktan çıkarılmış, Diyarbekir vilayetinin Mamûratül-aziz Sancağı’na bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Mamûratül-aziz’in kazası olduğu bu dönemde Akçadağ ve Hekimhan, Malatya kazasına bağlı birer nahiye konumundadır. 1301(1883/1884) tarihinde Diyarbekir vilayetine bağlı olmaktan çıkartılarak, Mamûratü’l-azîz Vilayeti ’ne bağlı bir sancak haline getirilmiştir.¹

1883-1884 Mamûratü’l-azîz Vilayet Salnamesi’nde, Malatya Sancağı ve kazaları olan Akçadağ, Behisni, Hısn-ı Mansur ve Kâhta’da rüşdiye mekteplerinin öğrenci sayıları, muallim isimleri, yardımcı personel olan Bevvâb (Kapıcı, mektep çocuklarını götürüp getiren kimse) isimlerinin kayıtlarının olmasına rağmen, ibtidaî mekteplerine dair herhangi bir bilgi yoktur. Bu durum; İbtidaî mekteplerin bu tarihlerde yeteri kadar yaygınlaştırılmadığını göstermektedir.² II. Abdülhamit döneminin bir eğitim müessesesi olarak karşımıza çıkan ve taşrada eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla inşa edilen ibtidaî mekteplerinin sayısı

¹ Süleyman Yapıcı, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya (1869-1908)*, Malatya Kitaplığı, Malatya 2014, s. 34-35, BOA. ŞD .1459/50, (14 Cemâziye’l evvel 1300/23 Mart 1883).

² Adnan Işık, *Malatya 1830-1919*, İstanbul 1998, s.236-245.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

daha ziyade yüz yılın sonuna doğru artmış ve XX. yüzyılın başından itibaren Anadolu köylerinde yaygınlaşmaya başlamıştır.

İnşa edilen mektepler, padişaha hürmeti göstermek amacıyla, onun ismi ile anılmıştır. Sadarettin Dâhiliye ve Maârif Nezâreti’ne gönderilen iradede; Van, Bitlis, Erzurum, Sivas, Diyarbakir ve Ma’mûretü’l-aziz vilayetlerinde ve Bandırma Kazası’nda inşa edilmiş olan toplamda 281 ibtidaî mektebe padişahın ismi verilmiştir.³ Bu uygulama II. Abdülhamid Dönemi’nde eğitim öğretimin baskı ve sansürle karşı karşıya olduğu düşüncesinin aksine II. Abdülhamid’in devrin tüm imkânsızlık ve sıkıntılara rağmen eğitim kurumlarını sahiplendiğini, ibtidaî mekteplerinin sayısını istenilen düzeyde olmasada imkânlar dâhilinde, taşrada artırmaya çalıştığını göstermektedir.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler

İbtidai okulların ve eğitimin taşrada yaygınlaştırılması bağlamında Malatya önemli bir yeri teşkil etmektedir. Bu sebeple Malatya’da da Müslümanlara ve gayrimüslimlere ait ibtidaî mektepleri bulunmaktaydı. Gayrimüslim halk, inanç ve yaşamında serbest olduğu gibi eğitimlerini de kendi lisan ve inançları doğrultusunda sürdürebilmiştir. Müslüman ve gayr-i Müslimlere ait bu mekteplerin sayısı ve durumu yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Merkezi yönetimin usûl-i cedîd üzere eğitim veren ibtidaî mektepleri yaygınlaştırma kararı ve gayretine rağmen, ekonomik yetersizlikler sebebiyle hem merkezde hem de taşrada yeterli seviyede mektep açılmamıştır. Yıllara göre ibtidaî mekteplerdeki öğretmen ve öğrenci sayılarının verildiği salname kayıtlarından hicri 1305 ve 1307 tarihli Salname-i Mamûratü’l-aziz kayıtlarına göre, öğretmen sayısında herhangi bir değişiklik olduğu görülmemiştir. Mevcut ibtidaî mektep dışında yeni bir mektebin adının geçmemiş olması ibtidaîleri yaygınlaştırma çalışmalarının istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir.⁴ İbtidaî mekteplerin sayısı daha çok XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çoğalmaya başlamıştır. Malatya’nın bağlı olduğu Mamûratü’l-aziz’de hicri 1310-1311’de eski usulde eğitim veren 395 mektep bulunmakta iken, yeni usulde eğitim veren mektep sayısı sadece

³ BOA. A. MKT. MHM.682/39, 8 Şabân 1315/2 Ocak 1898.

⁴ Salname-i Vilâyet-i Ma’mûratü’l-aziz, 1305(1887/1888), s. 58; Salname-i Vilâyet-i Ma’mûratü’l-aziz, 1307(1889/1890), s. 59.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

6’dır. Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkışının sonrasında açılan mektep sayısı ise 290’dır. Bu rakamlar Sultan II. Abdülhamid’in yeni usulde eğitim veren ibtidaî mekteplerin artırılmasına verdiği önemi göstermektedir.⁵ 1879 yılında II. Abdülhamid’e sunduğu raporda Said Paşa eğitimin yaygınlaştırılması için yeterli maddi kaynağın olmadığını ifade ettiği gibi nahiye ve köylere kadar eğitim yatırımlarının ulaştırılmadığına dikkat çekmiştir.⁶ Maârif-i Umûmiye Nezâreti’nden Mamûratü’l-aziz, Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbekir ve Sivas Maârif idarelerine gönderilen iradede bu yerlerde ne gibi durumlarda ibtidaî mekteplerin açılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Buna göre, nahiye merkezlerinden büyük köyler bulunduğu takdirde büyük olan köye mektep inşa edilmesi, ahali gayrimüslimlerden oluşan merkezlerdeki mektep tahsisatının civar karyelerdeki mekteplere verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁷ Bu durum taşraya eğitim yatırımlarının hiç gitmediği ya da gidemeyeceği yönündeki eleştirilerin acımasızca yapıldığını, II. Abdülhamid Dönemi’nde bu konuda ciddi bir gayret sarf edilmekle birlikte nahiye ve köylerin durumuna göre imkânlar dâhilinde bir öncelik belirlenmeye çalışıldığını göstermektedir.

Taşrada ilköğretimin yaygınlaştırılması için atılan bu adımın bir neticesi olarak yıllar içinde Malatya’da da ibtidaî mekteplerin sayısında artış görülmüştür. 1887/1888 yıllarında mektep adı belirtilmemiş olan, Malatya’daki ibtidaî mektepte 148 öğrenci kayıtlıdır. İki muallimin görev yaptığı bu ibtidaî mektepte;

Birinci Öğretmen; Muhammed Efendi

İkinci Öğretmen; Mustafa Efendi’dir⁸.

Mektep sayılarının yıllara göre değişiklik gösterdiğinden daha önce bahsedilmişti. Mesela 1312 (M.1894-1895) yılında, Malatya ve kazalarında ibtidaî mektep sayısı çok azdır. Bunun yanında kalifiye öğretmen sayısında da ciddi bir eksiklik söz konusudur. Hâlihazırdaki ibtidaî mekteplerinin de muallimleri usul-i cedîd üzere eğitim verme konusunda yetersiz kalmaktadır.⁹ Görevlendirilen muallimlerin önemli bir

5 Vurgun, a.g.t., s. 99.

6 Karal, Osmanlı Tarihi, C. VIII, s. 387.

7 BOA. MF. MKT. 449/56, (12 Muharrem 1317/2 Eylül 1894).

8 Salname-i Vilâyet-i Ma’mûratü’l-aziz, 1305(1887/1888), s. 58; Salname-i Vilâyet-i Ma’mûratü’l-aziz, 1307(1889/1890), s. 59.

9 BOA. DH. TMİKS. 2/99, 10 Cemâziye’l âhir 1314/16 Kasım 1896.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

kısmını, usûl-i cedîd’i tam olarak bilmeyen, karye imamları oluşturduğu için, imamların usûl-i cedîd tatbik edebilecek seviyeye getirilmeleri için eğitime alınmaları Maârif Nezâreti tarafından uygun görülmüştür. 1892 yılında Malatya sancağında Müslümanlara ait 11 medresede 300 öğrenci eğitim görürken, 6 ibtidaî mektebinde 430 öğrenci eğitim görmektedir.¹⁰ Mektep sayısının medreseye göre az olmasına rağmen öğrenci sayıları buralara göre daha fazladır. İlköğretimin kız-erkek çocuğu ayırt etmeksizin zorunlu hale getirilmesine rağmen kız çocuklarının eğitimi konusunda bir ilerleme sağlandığı söylenemez. Bu durumun sebebi, ihtiyatlı olmakla birlikte, kız çocuklarının mektebe gönderilmesinin halkın önemli bir kısmı tarafından iyi karşılanmaması olarak gösterilebilir.¹¹ Halkın kız çocuklarını mektebe göndermeye sıcak bakmadığı açık bir şekilde görülürken, devletin kız çocuklarının okuması için zorunluluk getirmiş olmasına rağmen kız çocuklarını mektebe göndermeyenler için bir yaptırım uygulamadığı anlaşılmaktadır. Erkek çocuklarının okula gönderilmediği takdirde herhangi bir işte çalışmasının yasaklanmasına benzer bir uygulama kız çocukları için uygulanabilseydi kız çocuklarının da eğitim hayatındaki yeri ve etkileri farklı olabilirdi.

Abdülhamid döneminde başlayan taşrada eğitimin yaygınlaşması ve kız ile erkek çocukları için ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi girişimleri her ne kadar bu dönem içinde istenilen düzeye ulaşamazsa da daha sonraki dönemlerde nispeten başarıya ulaşmıştır. Yine de söz konusu dönem içinde eğitim kurumu olarak okulların sayısının azımsanmayacak derecede fazla olduğu görülmektedir. 1312 (M.1894-1895) tarihli Mamûratü’l-aziz Vilayet Salnamesine göre Malatya’da bulunan ibtidaî mektepleri şunlardır:

Tablo 1: 1312 (M.1894-1895) Tarihli Vilayet Salnamesine Göre Malatya’da Bulunan İbtidaî Mektepleri

MEKTEP İSİMLERİ	BULUNDUĞU SEMT	CEMAAT İSMİ	KAYITLI-OLAN NUFUS
-----------------	----------------	-------------	--------------------

10 BOA. MF. MKT. 615/10, 05 Zilhicce1319/15 Mart 1902.

11 Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri(1856-1861), C. VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 172.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

			<i>ERKEK KIZ</i>
Saray Mahallesi Mekteb-i İbtidaîsi	Hükümet Konağı Karşısında	Müslüman	188 0
Tahtalı Camii Mekteb-i İbtidaîsi	Mustafapaşa Mahallesi	Müslüman	43 0
Sıtmapınarı Mekteb-i İbtidaîsi	Şifa Mahallesi	Müslüman	60 0
Koyunoğlu Mekteb-i İbtidaîsi	Koyunoğlu Ma- hallesi içinde	Müslüman	35 0
Hacı Abidzade Mekteb-i İbtidaîsi	Hacı Abidzade Mahallesi	Müslüman	25 0
Hacı Yakupzade Mekteb-i İbtidaîsi	Şeyh Behram Mahallesi	Müslüman	23 0
Muharremzade Mekteb-i İbtidaîsi	İlyas Mahallesi	Müslüman	24 0
Merahalizade Mekteb-i İbtidaîsi	Çarmuzi Ma- hallesi	Müslüman	33 0
Arslan Beyzade Mekteb-i İbtidaîsi	Arslan Bey Ma- hallesi	Müslüman	17 0
Vaizzade Mekteb-i İbtidaîsi	Halafeddin Ma- hallesi	Müslüman	35 0
Saray Mahallesi Mekteb-i İbtidaîsi	Alibeyzade Caddesi	Müslüman	15 0
Sancaktar Mekteb-i İbtidaîsi	Alibeyzade Caddesi	Müslüman	26 0
Hamidiye Mekteb-i İbtidaîsi	Atmalızade Caddesi	Müslüman	23 0

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

<u>MEKTEP İSİMLERİ</u>	BULUNDUĞU SEMT	CEMAAT İSMİ	KAYITLI OLAN NUFUS <u>ERKEK</u> <u>KIZ</u>
Cızıoğlu Mahallesi Mekteb-i İbtidaîsi	Cızıoğlu Sokağı	Müslüman	65 0
Molla Kasım Mekteb-i İbtidaîsi	Molla Kasım Caddesi	Müslüman	55 0
Ali Paşa Mekteb-i İbtidaîsi	Çalıklar	Müslüman	15 0
Kündü Bey Mekteb-i İbtidaîsi	Çeşme Caddesi	Müslüman	45 0
Yeni Hamam Mahallesi Ermeni Mekteb-i İbtidaîsi	Yeni Hamam Mahallesi	Ermeni	125 25 ¹²

Nitekim söz konusu salnamede görüleceği üzere 17 tane Müslüman ibtidaî mektebinde hiçbir kız çocuğunun eğitim almadığı görülmüştür. Buna rağmen gayrimüslim ibtidaî mekteplerinde kız çocuklarının eğitim aldığı görülmektedir. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ’nde yer alan “*Her mahalle veya köyde sıbyan mektebine gidecek yaşta olan kız ve erkek çocuklarının listesi ihtiyar heyeti tarafından hazırlanarak mektep öğretmenine teslim edilir. Bir mahalle veya köyde bir cemaate mensup iki sıbyan mektebi bulunması durumunda bu mekteplerden biri kız çocukları için kullanılacaktır. Aynı bir kız sıbyan mektebi açılması imkânı olmayan yerlerde kız ve erkek çocukları aynı sınıfta ders görebilir.*” İbarelerine bakılırsa devletin kız çocuklarının eğitimi için gerekli tedbir ve imkânları sağlama konusunda olumlu yaklaştığı görülmektedir.¹³ Yeterli olmasa da tüm tedbir ve imkânlarla rağmen kız

12 Salname-i Vilâyet-i Ma’mûratü’l-aziz, 1312(1894/1895), Nüfus Nezâretî Bölümü, s. 19.

¹³ Özalp-Ataüinal, *a.g.e.*, s. 552.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İbtidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

çocuklarının gönderilmeyişine ihtiyatlı olmakla birlikte müstakil kız ibtidaî mektebinin açılmamış olmasıyla birlikte halkın kız çocuklarının mekteplere gönderilmesine sıcak bakmayışını sebep olarak gösterebiliriz.

H.1312 (1894-1895) yılında ibtidaî mektep sayısı yetersiz olup halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek kadar değildi. Bundan dolayı halkın yardımlarıyla yeni mekteplerin yaptırılması uygun görülmüştür.¹⁴ Ancak devletin ve halkın ekonomik durumu işlerin çok yavaş ilerlemesine sebep olmuştur. H. 1318 (1900-1901) yılında vilayetlerde açılması bildirilen ibtidaîlerin yer tesisi ve öğretim kadrolarının belirlenmesi hususunda; nahiyelerin bir kısmında mekteplerin yapılmaya başlanmasına rağmen köylerde maârif bütçesi buna izin vermemiştir.¹⁵ 1906 yılında Malatya merkez kazasında yedi ibtidaî mektebine ihtiyaç duyulması Abdülhamid döneminde tüm çabalara rağmen sancak merkezlerinde dahi ihtiyacın tam olarak karşılanamadığını göstermektedir.¹⁶ Nitekim 1909 yılında, Malatya’da Çırmıktı Karyesi’nin 500 hane büyüklüğünde olmasına rağmen henüz bir ibtidaî mektebin bulunmayışı, ibtidaî mekteplerin taşrada yeterince yaygınlaştırılmadığı anlamına gelmekle birlikte, Abdülhamid sonrasında da bu sorunun istenilen düzeyde giderilemediği görülmektedir.¹⁷

İbtidaî mekteplerinde zorunlu olmadıkça kız ve erkek çocuklarının bir arada okutulması uygun görülmemiştir. Malatya’daki Müslüman halkın da ibtidaîlere kız öğrencileri gönderme konusunda pek istekli davranmadıkları görülmektedir. Ancak zorunlu hallerde karma eğitime müsaade edilmiştir.¹⁸ Bir köy veya mahallede ayrı kız ibtidaî mektebinin açılması için, eğitim yaşına gelmiş kız çocuk sayısının 50’den fazla olması gerekmektedir. Bu dönemde öğretmen yetersizliği kız ve erkek çocuklarına karma öğrenim verilmesini mecburi hale getirmiştir. Kız ibtidaîlerinin açılması ise II. Meşrutiyet’ten sonra hızlanmıştır.¹⁹ İmparatorluk genelinde olduğu gibi, Malatya’da da ibtidaî

¹⁴ BAO. DH. TMİKS. 2/99, 3 Teşrin-i sâni 1312/15 Kasım 1896.

¹⁵ BAO. MF. MKT. 543/19, 25 Kânûn-ı sâni 1316/7 Şubat 1901.

¹⁶ BAO. DH. ŞFR. 368/5, (18 Temmuz 1322/31 Temmuz 1906).

¹⁷ BAO. MF. MKT. 1101/41, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

¹⁸ Nurdoğan, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁹ Nurdoğan, *a.g.e.*, s. 125.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

mekteplerinin sayısında artış olmasına rağmen, mekteplerin ve öğretmenlerin yeteri kadar nitelikli olmadığı ve görevli olan muallimlerin usul-i cedidi bilmeyen kimselerden oluşması Maârif Nezareti’nin dikkatini çekmiştir. Muallimlerin iptidaî mekteplerinde uygulanacak olan usûl-i cedîd üzere yetiştirilmesi için, vilayetlere emirler gönderilmiştir.²⁰

Malatya Mekteb-i İbtidaîsi

Müslümanlara ait olan mektebin kayıtlı 155 öğrencisi bulunmaktadır. İki muallimin görev yaptığı mektebin, diğer hizmetlerini gören yardımcı personel statüsünde bir bevvab bulunmaktadır. Mektebin Personeli; Muallim-i Evvel Mehmed Tahir Efendi, Muallim-i Sani Mustafa Feyzi Efendi, Bevvab Hulusi Efendi’dir. İki muallimin görev yaptığı bu mektebin iki sınıfı bulunmaktadır.

Tablo 1: Öğretmenler ile Hizmetlilerin Devamı ve Öğrencilerin Mevcuduna Dair Maârif Müdürü Vasıtasıyla Maârif Nezareti’ne Sunulan Devam Cetveli

Mamûratü’l-Azîz Vilâyeti Malatya Sancağı			892/1893	Aralık-Ocak-Şubat					
Öğretmen ve Hizmetlilerin İsimleri	Aralık			Ocak			Şubat		
	evam günleri	evamsızlık	ülâhazâat	evam günleri	evamsızlık	ülâhazâat	evam Günleri	evamsızlık	ülâhazâat

²⁰ BAO. DH. TMİKS. 2/99, 3 Teşrin-i sâni 1312/15 Kasım 1896. BAO. MF. MKT. 543/19, 25 Kânûn-ı sâni 1316/7 Şubat 1901. BAO. DH. ŞFR. 368/5, (18 Temmuz 1322/31 Temmuz1906), BAO. MF. MKT. 1101/41, (24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909).

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

	ers gün- leri:27		ers gün- leri:27		ers Gün- leri:24		
ğret- men: Meh- med Ta- hir Efendi	7		7		4		
ğret- men: Mustafa Feysi Efendi	7		7		4		
izmetli: İbrahim Hulûsi Efendi	7		7		4		
ördüncü sene öğ- rencileri	0		0		0		
çüncü sene öğ- rencileri	8		8		8		
kinici	8		7		8		

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

sene öğrencileri								
irinci sene öğrencileri		1		6		9		
oplam öğrenci		47		51		55		
A			Ocak			Şubat		
ektebi	ektebe yeni-yazı-ların sayı	oplam öğrenci	ektebi terk eden öğrenci sayısı	ektebe yeni-yazı-ların sayı	oplam öğrenci	ektebi Terk Eden öğrenci sayısı	ektebe yeniden yazılanların sayısı	oplam öğrenci
		47			51			55 ²¹

²¹ BAO. DH. TMİKS. 2/99, 3 Teşrin-i sâni 1312/15 Kasım 1896. BAO. MF. MKT. 543/19, 25 Kânûn-ı sâni 1316/7 Şubat 1901. BAO. DH. ŞFR. 368/5, (18 Temmuz 1322/31 Temmuz 1906). BAO. MF. MKT. 1101/41, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

İbtidaî mektepleri üç ayda bir olmak üzere nezârete iletilmek üzere maârif müdürlüklerine Hülâsa Cetveli göndermek zorundadır. Bu cetveller görevlilerin devam durumunu, öğrencilerin mevcudu ve mektebin durumuyla ilgili bilgileri içermekteydi. Buna göre; Malatya İbtidaî Mektebi bu dönemde iki odada öğrencilere eğitim vermiştir. Ancak bu odalar yetersiz geldiği için yeni kayıt başvurusunda bulunan öğrencilerin kaydı yapılamamıştır. Binanın yetersiz olmasından dolayı mektebin müteveli heyeti binanın başka bir yere nakledilmesini istemiştir. Kaynak yetersizliğinden yaşanan bu durum mektebin öğrenci sayısını doğrudan etkilemiştir. Cetvelle birlikte sunulan raporda her ay mektebe yeni kayıt yaptıran dört ya da beş öğrencinin olduğu, mektepten ayrılan öğrencinin olmadığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte yeni bir mektep binasının inşa edilmesi durumunda 155 olan öğrenci sayısının 300’e kadar çıkabileceğinin ifade edilmesi mektebe olan ilginin her geçen gün arttığını göstermektedir.²²

Ancak imkânların yeterli olmayışı mektep binalarının büyütülmesi ve çoğaltılması önündeki en büyük engeldir. Merkezi yönetimin ibtidaî eğitime yönelik tüm çabalarına rağmen 1897 yılında Malatya ibtidaî mektebinin maârife gönderdiği üç aylık cetvelde mektebin eğitim binasının geçici olduğu, buna rağmen öğrenci sayısının her geçen gün arttığı ifade edilmiştir.

Tablo 2: Öğretmenler ile Hizmetlilerin Devamı ve Öğrencilerin Mevcuduna Dair Maârif Müdürü Vasıtasıyla Maârif Nezâreti’ne Sunulan Devam Cetveli

Mamû- ratü'l-Azîz Malatya Sancağı	Vilâyeti	893-1894	1	Aralık- Ocak-Şubat
	Ara		Ocak	Şubat

²² BAO. MF. İBT. 44/23, 30 Ramazan 1312/27 Mart 1895.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

			ülahazat	evam gün-	evamsızlık	ülahazat	evam gün-		
	ers gün- leri:27			ers günleri:27	D		ers gün- leri:21		
ğre tm en: Me hm ed Ta- hir Efe ndi	7			7			1		
ğre tm en: Mu sta fa Fe yzi Efe ndi	7			7			1		
iz- me tli: Cu ma	7			7			1		

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

li Efe ndi								
ör- dü nc ü sen e öğ- ren ci- leri	9		9	1		9		
çü nc ü sen e öğ- ren ci- leri	2		2	2		2		
kin ci sen e öğ- ren ci- leri	7		7	2		7		

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

irin ci sen e öğ- ren ci- leri	8		8	8		8			
op- la m öğ- ren ci	56		56	1		56			
lık		Ara		Ocak			Şubat		
ek- teb i ter k ede n öğ- ren ci sa- yıs 1	ek- tebe yeni- den yazı- lan- ların sa- yısı	oplam öğ- renci	ek- tebi terk eden öğ- renci sa- yısı	ek- tebe yeni- den yazı- lan- ların sa- yısı	oplam öğ- renci	ek- tebi terk eden öğ- renci sa- yısı	ek- tebe yeni- den yazı- lanla- rın sayısı	op la m öğ re nci	

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İbtidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

	3	56			56			56 23
--	---	----	--	--	----	--	--	----------

Bu tablonun yer aldığı hülasa cetvelindeki raporda mektebin geçici bir binada eğitim öğretim yapıyor olması, ahalinin ve eğitim çalışanlarının imkânsızlıklara rağmen talebelerin yetiştirilmesi konusunda geri kalmamak için çabaladığını göstermektedir. Ancak geçici olarak kullanılan bu binaların kapasite olarak ihtiyacı karşılayamamasının yanında, mektep binası olarak yapılmadıklarından tam olarak eğitime uygun binalar oldukları söylenemez. Söz konusu durum tezimizin özgünlüğü bakımından da bize bir örnek sunmaktadır. Öyle ki Malatya özelinde ibtidaî eğitimin kurumdan ziyade politika ve uygulamalar anlamında çalışmamıza bakış açımızı geliştirmiştir.

Kaza ve Nahiyelerde Bulunan İbtidaî Mektepler

II. Abdülhamid döneminde İmparatorluk genelinde ibtidaî mektep sayısının artırılması için çalışmalar hızlanmış olmasına rağmen istenilen seviyeye ulaştırılamamıştır. Vilayet ve sancak merkezlerinde kısmen artış olsa dahi kaza ve nahiyelerde mektep sayısının artması çok uzun zaman almıştır. 1906 yılında İstanbul, Büyük Çekmece Kazasında bile bir ibtidaî mektep bulunurken, köylerinde ise mektep olmadığı için eğitim cami odalarında, cami imamları tarafından verilmektedir. Cami imamlarının geçimleri de yöre halkı tarafından karşılanmaktadır. Yine aynı tarihlerde Silivri Kazası ve Terkos Karyesinde var olan ibtidaî mekteplerin yetersiz olduğu, eğitimin cami imamları tarafından verildiği göz önünde bulundurulursa başkentin ihtiyacının bile tam olarak karşılanamadığı anlaşılmaktadır.²⁴ 1909 yılında Malatya merkez kazasında yedi ibtidaî mektebine ihtiyaç vardır. Bununla birlikte Behisni ’de 30 ibtidaî mektebe ihtiyaç varken, köylerde ise iki yüz ibtidaî mektebine ihtiyaç duyulmaktadır. Malatya’nın dört kazasına ait ihtiyacın da henüz belirtilmediği bu tarihte tüm gayretlere rağmen, taşrada çok ciddi mektep ihtiyacının olduğu görülmektedir.²⁵ Kaza ve nahiyelerdeki kısıtlı

²³ BOA. MF. İBT. 58/100, 17 Ramazan 1314/19 Şubat 1897.

²⁴ BOA. MF. MKT. 938/11, 08 Cemâziye’l evvel 1324/30 Haziran 1906.

²⁵ BOA. MF. MKT. 1101/41, 24 Muharrem 1327/15 Şubat 1909.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

İmkânlar çeşitli sorunlara yol açmıştır. Akçadağ Kazasının İri Ağaç Karyesinde mektep kurulmasını gerektirecek kadar hane olmadığı için buradaki mektebin muallimi müfettiş tarafından Ansur karyesine nakledilerek yeni bir mektep açılmıştır. Ancak buna rağmen kaza ve nahiyelerde birçok mektebin de muallim yokluğundan kapalı olduğu, kapalı olan mekteplerin bina ve eğitim araç gereçlerinin tahrip olduğu veya kaybolduğu müfettiş raporlarında açıkça belirtilmiştir.²⁶

Kaza ve nahiyelerde ibtidaîlerin yaygınlaştırılmamasında çok farklı sebepler karşımıza çıkmaktadır. 1901 yılında Dersim ve Pütürge gibi nahiyelerde istenilen vasıflarda muallim bulunamadığı için mektep açılmamıştır. Yine aynı tarihlerde beş mektebin, nahiyeye merkezinden daha büyük olan köylerde açılması uygun görülmüştür.²⁷ Bunun yanı sıra kazalarda ibtidaî eğitiminde beklenen düzeyin yakalanması durumunda ortaöğretim mahiyetindeki rüşdiye mektepleri de inşa edilerek ibtidaî eğitimini tamamlayanların başka bir kazaya ya da merkezde herhangi bir yere gitmek zorunda kalmaksızın buldukları kazalarda orta öğretime devam etmelerinin önü açılmıştır. Maârif Nezâreti’nden gönderilen iradeye göre, Malatya’ya bağlı Akçadağ kazasının hükümet merkezi olan Arga’da inşa edilmiş olan ibtidaî mekteplerinde beklenen verimin alınması durumunda binanın üst katının rüşdiyeye dönüştürülerek ilk ve orta öğretimin aynı yerde devam edebileceği ifade edilmiştir.²⁸ Bilhassa köylerde inşa edilen mekteplerin büyük bir eksikliği giderdiği, ahali nezdinde de bilinen bir durumdu. Açılan mekteplerin sayısının artması ve bu mekteplerde verim elde edilmesi ahali tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Öyle ki verilen izinle Ma’ûratü’l-aziz Vilayeti ’nin Arguvan Nahiyesi ’nde açılan ibtidaî ve rüşdiye mektepleri için, ahali teşekkür ve memnuniyetini hükümete bildirmiştir.²⁹

İbtidaî eğitimin zorunlu hale getirilmesi ve özellikle taşranın en ücra köylerine eğitim hizmetinin götürülmesinin bir sonucu olarak zamanla kaza ve köylerde rüşdiye mekteplerinin açılmasının ve eğitimin ilköğretimle sınırlı kalmamasının önü açılmıştır. Mesela Arguvan kö-

²⁶ BOA. MF. MKT. 1232/116, 29 Cemâziye’l evvel 1336/12 Mart 1918.

²⁷ BOA. MF. MKT. 543/19, .17 Şevvâl 1318/7 Şubat 19019.

²⁸ BOA. MF. MKT. 109/99, 11 Zilka’de 1306/9 Temmuz 1889.

²⁹ BOA. DH. MKT. 1515/93, 15 Şevvâl 1305/25 Haziran 1888.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

yünün münasip bir mevkiinde inşa masrafları halk ve hükümet tarafından karşılanan dokuz ibtidaî mektebiyle Kara Hüyük köyünde bir rüşdiye mektebinin inşasına karar verilmiştir.³⁰

Malatya Kaza ve Nahiyyelerinde Bulunan İbtidaî Mektepler:

Tablo 3: Malatya Kaza ve Nahiyyelerinde Bulunan İbtidaî Mektepler

İva	aza	ektebîn Derecesi	ektebîn Bulunduğu Mevki	uruluş Tarihi	iktar-ı Mesarîf Kuruş)
alatya	alatya	btidaî	asaba	295	600
alatya	alatya	btidaî	spendere	313	00
alatya	alatya	btidaî	orğa	313	110
alatya	alatya	btidaî	özene	313	300
alatya	alatya	btidaî	özene	313	-
alatya	alatya	btidaî	özene	301	-
alatya	kçadağ	btidaî	olat	312	50
alatya	kçadağ	btidaî	ekimhani	312	50
alatya	kçadağ	btidaî	evend	312	000

³⁰ BOA. MF. İBT. 22/38, 17 Muharrem 1306/23 Eylül 1888.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

alatya	kçadağ	btidaî	asan Çelebi	312	00
alatya	kçadağ	btidaî	ut	312	00
alatya	ehisni	btidaî	ambayadi	312	100
alatya	ehisni	btidaî	elveren	312	50
alatya	ehisni	btidaî	erveri	312	00
alatya	ehisni	btidaî	ürgü	312	00
alatya	ehisni	btidaî	evidi	312	200
alatya	ehisni	btidaî	izilin	312	00
alatya	ehisni	btidaî	uyucak	312	50
alatya	ehisni	btidaî	oçakli	312	50
alatya	isn-1 Mansur	btidaî	amsad	312	00
alatya	isn-1 Mansur	btidaî	algan	312	300
alatya	isn-1 Mansur	btidaî	aricik	312	50
alatya	isn-1 Mansur	btidaî	lut	312	00
alatya	isn-1 Mansur	btidaî	incik	312	00
alatya	ahta	btidaî	okaris	312	000

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

alatya	ah ta	btidaî		312	50 ³¹
--------	----------	--------	--	-----	------------------

Mekteplerin neredeyse tamamına yakın bir kısmı 1312(1894-1895) yıllarından itibaren yapılmaya başlamıştır. Bu tarihlerde taşrada ibtidaî mekteplerinin yaygınlaştırılması için çalışmaların daha yoğun bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Mekteplerin yapım maliyetleri arasında çok abartılı farklar olmamakla birlikte, bazı mekteplerin da diğerlerinin iki katı meblağa yapıldığı görülmektedir. İhtiyatlı olmakla birlikte bunun, mektebin büyüklüğü ve derslik sayısı ile ilgili olduğu düşünülebilir. Bu maliyet farkının mekteplerin yapıldığı yerlerin merkezi olmaması nedeniyle, gerekli olan inşaat malzemesinin dışardan temin edilmesi ve nakliyesinden kaynaklanması da göz önünde bulundurulacak hususlardandır. Mekteplerin kurulduğu mevkiiler ise genellikle nüfusun daha yoğun olduğu yerlerdir. Burada bir kez daha II. Abdülhamid için yapılan baskıcı, eğitim yatırımlarına karşı olduğu, taşraya, nahiyelere, köylere eğitim yatırımları yapmadığına yönelik eleştirilerin çok acımasızca yapıldığı görülmektedir. Sadece Malatya’da 1894-1895 yıllarında kaza ve nahiyelerde kurulmuş olan bu ibtidaî mekteplerinin devletin geneli düşünülecek olursa önemli bir ihtiyacı karşıladığı söylenebilir.

Sonuç

Tanzimat Dönemi yöneticilerinin, topyekûn kalkınmanın gereği olarak gördükleri eğitim reformu için II. Abdülhamid dönemi, düşünülenlerin hayata geçirilmesi bakımından son derece önemlidir. Maârif Nizamnamesinde yapılmak istenenlerin arzu edilen ölçüde olmasa da azımsanmayacak derecede ciddi adımların atıldığı anlaşılmaktadır. Malatya gibi devletin merkezinden oldukça uzak bir yere yapılan eğitim yatırımları, tüm eksiklere rağmen son derece kıymetlidir. Devlet aklının başlattığı eğitimde modernleşme hamlesine, eğitimin ilk kademesi olan ibtidaî mektepleri özelinde bakıldığında, Malatya halkının imkânları ölçüsünde destek olduğu anlaşılmaktadır. Bu modernleşme ve yenileşme

³¹ IŞIK, *a.g.e.*, s. 454.

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

hamlesinin kapısını açacak olan eğitimin ilk basamağı olacaksa, bu yenileşmenin ibtidai mektebinde başlamasının zorunlu olacağını söylemek yerinde olur.

Osmanlı Devleti’nin benimseyip yaygınlaştırmaya çalıştığı yeni eğitim politikası Malatya’da halk ve yerel yönetim tarafından karşılık görmüştür. Ancak dönemin şartlarında merkezi yönetimin, siyasi ve ekonomik krizlere rağmen eğitimdeki bu modernleşme hamlesinde kararlı olduğu, bu kararlılığın Malatya halkı ve yöneticilerinin ibtidai mekteplerin açılması için yaptıkları yardımlarda ve ilettikleri taleplerde karşılık bulduğu görülmektedir. Bu çalışma Osmanlı taşrasının önemli merkezlerinden biri olan Malatya’nın Osmanlı’da değişen ve gelişen eğitim politikasının önemli bir parçası olduğuna dikkat çekerek açığa çıkarması bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

1-BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi

DH. MKT. 1515/93

Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât ve Islâhat Komisyonu

DH. TMİKS. 2/99.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi

DH. ŞFR.68/5.

DH. ŞFR. 368/5

Maârif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidaîyye Kale

MF. İBT. 44/23

MF. İBT. 58/100

MF. İBT. 22/38,

Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi

MF. MKT. 449/56,

MF. MKT. 615/10

MF. MKT. 543/19

MF. MKT. 1101/41

II. Abdülhamid Dönemi Malatya’da İptidaî Mektepler Hakkında Bir Değerlendirme

MF. MKT. 543/19.

MF. MKT. 938/11

MF. MKT. 1232/116

MF. MKT. 109/99

Şûrâ-yı Devlet

ŞD.1459/50

Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrakı

A.MKT. MHM. 682/39.

2-SALNÂMELER:

Vilâyet Salnâmeleri:

Salnâme-i Vilâyet-i Mamûratü’l- aziz; 1305(1887/1888).

Salnâme-i Vilâyet-i Mamûratü’l- aziz; 1312(1894/1895), Nüfus Nezâreti.

3-TELİF ESERLER

IŞIK, Adnan, *Malatya 1830-1919*, İstanbul 1998.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, C. VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

YAPICI, Süleyman, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Malatya (1869-1908)*, Malatya Kitaplığı, Malatya 2014.

VURGUN, Ahmet, “II. Abdülhamid Döneminde Bursa da Eğitim Öğretim Faaliyetleri”, (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2018.